

HUGO HEGELAND:

Franska revolutionens jämlikhetsidéer och nutiden

Till följd av en rad aktiva åtgärder under Ludvig XVI:s regering hade fransmännen blivit mer jämlika långt innan revolutionen var ett faktum. Den jämlikheten skapade emellertid också en förutsättning för majoritetens despoti i revolutionens senare fas.

Franska revolutionen slog fast allas likhet inför lagen, utsträckte rösträtten för män, lagfäste yttrandefriheten och obligatorisk grundskola åt alla. Fortfarande torde dock klasskillnaderna vara mer utpräglade i Frankrike än i jämförbara länder.

I socialdemokratins Sverige har den franska parollen om frihet, jämlikhet och broderskap blivit trygghet, jämställdhet och solidaritet.

De underlägsna revolterar för att bli jämlika, och de jämlika för att bli överlägsna. Sådan är den sinnesförfattning som frambringar revolutioner.

ARISTOTELES

Uppfattningarna om franska revolutionens betydelse går isär. Där emot torde de flesta förknippa revolutionen med den uppfordrande parollen: Frihet, jämlikhet och broderskap, som också tjänade som lösenord. Senare togs den upp som valspråk för 2:a republiken 1848–52 och präglades på franska mynt. Efter nederlaget mot Tyskland 1940 lät marskalk Pétain byta ut präglingen mot devisen Arbete, familj och fosterland. När kriget slutligen vänts i seger, återgick man till den tidigare präglingen.

Uppfattningarna torde emellertid också gå isär om vilken betydelse de välkända slagorden hade, om hur mycket som uppnåddes av framför allt jämlikhet. Uttrycket frihet och jämlikhet hade tidigare framförts av Montesquieu – i ett brev från år 1729, vari han skriver att "I London finns frihet och jämlikhet". Carl-Göran Ekenwald menar att tillägget "broderskap" endast är ett förinnerligande av begreppet jämlikhet. Det kan ligga något i det, d v s vi är så jämlika att vi är bröder, åtminstone i biblisk bemärkelse. Men den ledande franske företrädaren för den moderna mentalitetshistoriska forskningen, Michel Vovelle, menar att under den jakobinska perioden åren 1792–94, då politiken var som radikalast – särskilt under sansculotternas tid – var jämlikheten och broderskapet viktigare än friheten.

Begreppet jämlikhet tillhör dock, i likhet med många andra politiska slagord, de mindre kristallklara. Douglas Rae ur-

Professor Hugo Hegeland är riksdagsman (m).

skiljer fem olika kriterier på jämlikhet: om den avser individer eller grupper, är global eller marginell, avser mål eller medel, ting eller person och om den är relativ eller absolut (*Equalities*, Harvard University Press 1981, ss 133–34). Antalet teoretiskt möjliga kombinationer blir därmed 108 olika varianter av jämlikhet! Så utförliga var inte de franska revolutionärerna. Man slog fast allas likhet inför lagen, utsträckte rösträtten för män, lagfäste yttrandefriheten och obligatorisk grundskola åt alla. Allra först gav man samtliga medlemmar av den inkallade nationalförsamlingen en röst var mot den tidigare ordningen med en röst per stånd. Vidare avskaffade man livegenskapen, förställdade kyrkans egendom – som senare såldes ut – och genomförde en radikal jordreform samt att skatt skulle betalas efter förmåga, d v s skatt efter bärkraft och sålunda progressivt utformad mot den ditillsvarande tionden, som ju var proportionell. Ja, man avskaffade allt som betraktades som privilegier sammanfattar Thomas Carlyle i sin berömda bok om revolutionen.

Avskaffandet av feodalismen innebar bl a att en rad skilda länsrättigheter försvann och att ett centraliserat samhälle infördes, där lagarna gällde lika för alla regioner. Året var 1804 då förslaget om lika lag för hela landet antogs – *code civil* – vilket förde de tidigare mycket åtskilda provinserna närmare varandra – ett rejält steg mot regional jämlikhet. Det är dock värt att minnas att det inte var främst den lägsta klassen i samhället som gjorde uppror, som vände sig mot de stora klasskillnaderna, utan medelklassen, bestående av borgare, hantverkare, köpmän, advokater o s v. En följd av revolutionen var

emellertid att antalet rotlösa ökade samtidigt som en väldig omflyttning skedde inom landet. Alla revolutionsfrälsta instämde dock i den berömda kampsången *Ça ira* där man utan reservationer sjöng: – Den som höjer sig, skall sänkas ner! Jantelagen i tidig fransk tappning.

Man avskaffade också alla titlar, bestämde att tilltalsordet skulle vara "du" och anropet "medborgare" – *citoyen*, som ursprungligen betyder stadsbo eller stadsborgare, d v s en person som tack vare sin hemvist åtnjöt vissa rättigheter. När väl de "mänskliga rättigheterna" var nedskrivna, antagna och kungjorda gällde de alla med hemvist i Frankrike. *Citoyen* kom därmed att bli liktydigt med medborgare, innebärande att alla skulle ha lika möjligheter att tillsammans med andra delta i det egna samhällets utformning, för att anknyta till en definition av den brittiske statsvetaren Dennis F. Thompson. Det dröjde dock till 1944 innan även kvinnorna fick rösträtt! Då var det ändå kvinnor och ur de lägsta samhällsklasserna som i tusentals tågade till Versailles och återförde kungen och drottningen till Paris.

Rolf Dahrendorf har också dröjt vid begreppet medborgarskap och menar att ursprunget till klasskillnader återfinns i maktstrukturen. Han skiljer mellan kvalitativa olikheter och kvantitativa, där medborgarskapet främst syftar på kvalitativa skillnader medan de kvantitativa skillnaderna, som sammanhänger med den olika fördelningen av livschanser, inte gärna låter sig elimineras (*The Modern Social Conflict*, London 1988, s 36) – en uppfattning som först framfördes av den engelske sociologen T H Marshall. Enligt Dahrendorf är kvalitativa olikheter oförenliga med ett fritt samhälle medan kvan-

titativa olikheter kan utgöra en stimulans till ökande livschanser.

Kvalitativ jämlikhet

Idén om jämlikhet i kvalitativ bemärkelse är naturligtvis äldre än franska revolutionen och går tillbaka åtminstone till kristendomens lära om alla människors likhet inför Gud. Därifrån var steget inte långt till tanken på likhet inför lagen, särskilt om lagen ansågs given eller inspirerad av Gud. Gud var rättvis och kravet på likhet inför lagen kunde framställas som ett rättvisekrav. Betecknande är att kyrkan var först med att tillämpa jämlikhetskravet. Redan på 1100-talet öppnade kyrkan i Frankrike sina kadrer för alla – rik och fattig, ofrälse och adelsman – och en följd därav blev att jämlikheten började tränga in även i rikets styrelse. Alexander de Tocqueville kunde t o m skriva: – Jämlikhetens gradvisa utveckling tillhör Försynens världsplan och bär alla kännetecken härpå: den är universell, den är beständig, den undandrar sig människans påverkan; alla händelser, liksom alla människor tjänar till att främja den (*Jämlikheten vårt öde*: I urval och översättning av Anders Byttner, Ratio 1986, s 14). Så enkelt är det inte, som också Douglas Rae visar, men man bör inte, påpekar Lars Gustafsson i ett efterord till nyss nämnda bok, förbise att fransmännen blivit mer jämlika långt innan revolutionen var ett faktum – ett resultat av en rad aktiva åtgärder under Ludvig XVI:s regering. Tyvärr skapade den jämlikheten också en förutsättning för majoritetens despoti i revolutionens senare fas.

Skulle man våga sammanfatta synen på jämlikhetssträvandena under franska revolutionen kan man förenklat säga att det

främst rörde sig om jämlikhet i kvalitativ bemärkelse – delvis en följd av att jämlikhetskravet framfördes samtidigt med kravet på frihet. Detta är också en förklaring till att man i varje fall hos den tidiga liberalismen nöjde sig med en mer formell jämlikhet, innebärande just likhet inför lagen och avskaffandet av alla oförtjänta privilegier, medan socialisterna vände på sammanhangen och förklarade att utan jämlikhet ingen frihet.

Intressant är att Marx inte alls var intresserad av jämlikhet. Han ville, som bekant, avskaffa klasserna; sedan skulle staten vittra bort. Och Engels yttrade om jämlikhetstanken att det var lika bra att vi en gång för alla la allt sådant nonsens åt sidan! Jämlikhet i det klasslösa samhället trodde han inte på. Den sanningen illustrerades suveränt av George Orwell när han i *Djurfarmen* berättar om hur man på husgaveln först fastslog att alla djur är jämlika, men senare, när svinen tillägnat sig herraväldet i farmen, tillade uttrycket ”några djur är dock mera jämlika än andra”.

I flera avseenden stannade de olika kraven på jämlikhet på papperet. Några iakttagare gör t o m gällande att Frankrike framstod som ett mer utpräglat klass-samhälle efter revolutionen än före! Och fortfarande torde klasskillnaderna vara mera utpräglade i Frankrike än i jämförbara länder. Visserligen inleds rättighetsförklaringen med att alla människor föds lika och att sociala skillnader inte skall grundas på annat än kompetens och duglighet, men detta bäddar för ett meritokratiskt samhälle, som mycket väl kan uppvisa större sociala skillnader än ett samhälle som accepterar skillnader på grund av arv.

För att uppnå det hägrande jämlikhetsmålet krävs enligt moderna, rättrogna socialister 1) en radikal demokratisering av utbildningen, 2) en verklig attack mot ärftliga klasser grundade på innehav av stora förmögenheter, 3) en utvidgning av den statliga sektorn i näringslivet och av statens roll vid kapitalbildningen, 4) ett vittgående inflytande över produktionen för alla däri deltagande samt 5) en ekonomisk ordning med decentraliserade, kollektiva företag som kräver medverkan från både fackliga organisationer och enskilda löntagare.

Svensk jämlikhetssträvan

Den svenska socialdemokratin har mer eller mindre genomfört de fyra första villkoren. Lagen om medbestämmande i arbetslivet, den solidariska lönepolitiken och de sk löntagarfonderna betraktas av många som reella steg mot ökad jämlikhet. Som Thorsten Nybom nyligen påpekat innebär emellertid socialdemokratiens övergång direkt efter andra världskriget från 1930-talets minimistandardprinciper till inkomstbortfallsprincipen i flertalet centrala välfärdsprogram såsom ATP, sjukpenning, arbetslöshetsunderstöd m fl i själva verket en prioritering av solidariteten framför likheten ("Den socialdemokratiska staten — exemplet Sverige", *Nyt norsk tidsskrift* 1988:1, s 28). Ändå tycks ingen riktigt nöjd. Jämlikheten synes lika svår att fånga som lyckan. Precis som för Alice i Underlandet måste löntagarna springa fortare och fortare för att stå kvar på samma relativa plats, d v s bland de andra klasserna.

De gamla klasskillnaderna i det svenska samhället är visserligen borta men in-

te bara naturen utan även människorna tycks hata tomrum. I de försvunna klassernas ställe har nya klasser dykt upp, dock med andra mått för sin avgränsning än de klassiska. Dessa klassers maktställning är en följd av den politiska jämlikhet som i dag karakteriserar alla demokratiska länder, varför man haft lite svårt att kritisera deras maktställning. Den är ju ett resultat av folkets val och som företrädare för folket vill de allas väl och bör därför inte ge anledning till kritik. Följaktligen har man vänt sig till andra områden för att fastslå skillnader. Ett första sådant område är naturligtvis egendomen, där Ernst Wigforss tidigt gjorde ett försök till utjämning genom införandet av kvarlåtenskapsskatten. Den föranledde emellertid så stark kritik att t o m socialdemokraterna efter några år fann anledning att backa och besluta om skattens avskaffande, dock mera formellt, d v s mer till namnet än gagnet. Avskaffandet kombinerades med konfiskatoriska höjningar av arvs-skatten. I dag har Sverige också den högsta förmögenhetsskatten av alla demokratiska länder, långt högre än revolutionens hemland Frankrike, som kräver skatt först vid en nära åtta gånger större förmögenhet än Sverige!

När det gäller att skapa likheter i inkomsthänseende har socialdemokraterna fortsatt sin kvantitativt betonade jämlikhetspolitik och drivit upp även marginalskatterna till konfiskatoriska höjder. Förblindade av denna jämlikhetssträvan har de skapat ett skattesystem som de själva betecknar som pervers, ja ruttet och tvingats inse att de användna medlen ej leder till målet.

Tre slags ojämlikhet

En anledning till uppvaknandet kan vara en mer sofistikerad syn på begreppet jämlikhet. I den nyligen utgivna studien *Medborgarnas makt* (av Olof Petersson, Anders Westholm och Göran Blomberg, Carlssons förlag 1989, ss 18ff) skiljer författarna mellan tre slags ojämlikhet, nämligen avseende spridning, differentiering och kumulering. Det enklaste exemplet på ojämlikhet avseende spridning är inkomstskillnader. Fullständig jämlikhet råder då alla har lika stor inkomst och spridningen följaktligen är lika med noll. Så långt vill bara några få, fanatiska jämlikhetsivrare gå.

I dag har många konstaterat att vi i Sverige, trots bestående inkomstolikheter, gått för långt i utjämningssyfte i betydelsen att vi inte längre får tillräckligt med arbetskraft till olika yrken beroende på att ersättningen anses för låg. En följd har blivit att man allt mer börjat tala om jämställdhet i stället för jämlikhet, att inkomster bör jämföras med hänsyn till arbetets art. Olikheter i inkomst kan då accepteras ur jämställdhetssynpunkt, men relaterar man sedan spridning i inkomstskillnader till skillnader i exempelvis valdeltagande, anser man sig kunna konstatera skillnader i politisk jämlikhet och är fortfarande inte nöjd med situationen! Spridningen inom en grupp kan dock vara större än mellan olika grupper, varför slutsatser om politisk ojämlikhet måste vara högst osäkra.

Då kan det ligga mer i talet om ojämlikhet avseende differentiering, t ex i fråga om sambandet mellan social tillhörighet och medborgarskapets förverkligande. Frånvaron av samband kan då tolkas som ett tecken på politisk jämlikhet. Men un-

derlåtenhet att utnyttja sin rösträtt kan vara lika stor i vitt skilda samhällsklasser. En del högutbildade medborgare kan avstå från att rösta på grund av förakt för det politiska spelet medan andra, lågutbildade grupper avstår därför att det politiska spelet framstår som helt obegripligt.

Vad slutligen gäller ojämlikhet avseende kumulering skiljer den amerikanske filosofen Michael Waltzer mellan enkel och komplex jämlikhet och menar att fullständig jämlikhet föreligger när allting i ett samhälle är till salu och alla medborgare har lika mycket pengar att köpa för. Ett sådant samhälle kan givetvis inte länge bestå. För att återställa den utrerade jämlikheten krävs då en centraliserad och kraftfull stat som skulle komma att leda av mäktiga myndighetspersoner. Politisk jämlikhet fordrar i sin tur inrättandet av nya organ, och man skulle snart hamna i ett samhälle som tvärtom hotar jämlikheten — ett förhållande som framlidne professorn i nationalekonomi, Ivar Sundbom, också påpekat. Han skrev att "även om överflyttningen av makten till tidigare egendomslösa grupper sker i jämlikhetens namn, så är detta icke någon garanti för att de tidigare proletärererna vilja dela med sig av sin makt. Inga personer äro mer konservativa än f d revolutionärer. Jämlikhetskraven glömmas snabbt, när makten erövrats" (*Politisk makt och ekonomiska lagar*, Norstedts 1952, ss 26–27).

För att komma ur detta dilemma föreslår Waltzer att man accepterar olikheter, förutsatt att olika varor och nyttigheter inte är fritt omsättningsbara. Då erhöles man ett samhälle som skulle kännetecknas av s k komplex jämlikhet, där det inte föreligger någon enda norm för rättvis

fördelning utan varje sfär av samhället har sin egen rättvisenorm. Ett samhälle präglad av komplex jämlikhet skulle alltså innebära motsatsen till tyranni. Ojämligheter i ett avseende "smittar av sig" till andra områden, d v s olikheter kumulerar över olika sfärer (*Spheres of Justice: A Defence of Pluralism and Equality*, Basil Blackwell, Oxford 1983, ss 19-20).

Utbildning

I fråga om möjligheter till utbildning, har förvisso mycket gjorts i enlighet med den liberala doktrinen att alla bör ges lika chanser, men inte heller detta anses tillräckligt. Tvärtom har man tvingats konstatera att den sociala snedrekryteringen till högskolan har ökat, trots att syftet med högskolereformen var det motsatta — ett problem som regeringen ser mycket allvarligt på enligt tidigare utbildningsministern Lennart Bodström (vid ett symposium i april 1988 under titeln "Skolan inför det tjugoförsta seklet", Stockholm 1988, red David Ottoson, s 12). Han ansåg följande tre punkter viktiga för skolan i framtiden: Jämlikhet, kvalitet och frihet! Såväl politiker och myndighetspersoner som kamrater och medstudenter uppmånades anstränga sig för att få bort utslagningen i skolan.

—*Respekt för svaghet* såg Bodström som en av det 21:a århundradets huvudparoller. Uppfattningen erinrar om ett liknande påpekande av Daniel Bell: att ett grundläggande kriterium på jämlikhet är att varje människa har rätt att bli respekterad (i *The Tokyo Journal*, återgivet i *Dialogue* 1975:2). Men som den engelske sociologen W G Runciman framhållit föreligger det en viktig skillnad mellan re-

spekt och beröm. En meritokrati i ordets bästa bemärkelse består av dem som gjort sig förtjänta av beröm. De är bäst på var sitt område, enligt deras kamrater.

Respekt för svaghet är emellertid en dålig utgångspunkt för skolans arbete, vilket både Torsten Husén, diskussionsledare, och Per Unckel framhöll vid nämnda symposium. Unckel fann det viktigare att skolan letar upp det som hos varje människa är unikt, en invändning som statssekreteraren i utbildningsdepartementet, Sverker Gustavsson, inte ansåg djupsinnig nog därför att respekt för svaga, enligt honom, betydde att göra alla delaktiga: —Relationer präglade av auktoritär underkastelse och nedlåtande förakt skall ersättas av relationer präglade av jämlikhet och ömsesidig respekt (a a s 49). Det finns dock ingenting som säger att vi gör en person delaktig i något bara för att vi respekterar dennes svaghet.

—Skulle skolans syfte inte vara att skapa jämlikhet? undrade emellertid Sverker Gustavsson retoriskt. — Jo, i vissa avseenden kan naturligtvis skolan skapa jämlikhet men i andra tvärtom bädda för karriärer som annars inte vore möjliga och därmed mer främja ojämlikhet än jämlikhet. Det är ju skolan som skapar de utslagna. Ojämligheten blir större bl a därför att barn från icke-studiemotiverade hem ställer högre krav på sig själva och därför snabbare avstår från att försöka.

Lennart Bodström ville dock problematisera begreppet jämlikhet i anslutning till en avhandling betitlad *Utbildnings-explosion, jämlikhet och avlänkning*, utarbetad av Mac Murray, medarbetare på departementet, som menar att diskussionen av tillträdet till olika utbildning inte kan vara enda uttrycket för socialdemo-

kratisk jämlikhetspolitik: —En utjämning mellan olika grupper, klasser och befattningsnivåer är också viktigt. Huvudsaken blir då inte att så många som möjligt ur arbetarklassen skall kunna klättra upp till de inflytelserika, intressanta arbetena utan att alla arbeten ändras så att de förtjänar denna karaktäristik! Tanken är helt verklighetsfrämmande i varje hierarkiskt uppbyggt samhälle. Snarare borde man eftersträva att göra alla arbeten olika eftersom människorna är olika. Då kan slutresultatet bli jämlikhet, åtminstone i avseende på arbetstillfredsställelse!

Lika startmöjligheter är ingen garanti för lika slutresultat. De olikheter i inkomsthänseende som uppstår till följd av allas rätt till utbildning kan korrigeras med inkomstutjämnande ingrepp. Men detta anses inte tillräckligt för att garantera medborgarna en likvärdig standard, varför man gått vidare med en rad sk trygghetsformer. Och år 1984 antog alla medlemsländerna i WHO:s Europa-region 38 mål för hälsoutvecklingen inom och mellan länderna fram till år 2000! Inte ens för Sverige är emellertid chanserna goda för att de uppställda målen skall nås. Enligt en folkhälsorapport år 1987 från socialstyrelsen tyder ingenting på att utvecklingen går mot en utjämning av hälsoskillnaderna mellan olika grupper i samhället. Fakta visar att klyftorna förjupas och att vi kommer att få tilltagande sociala skillnader i sjuklighet och dödlighet.

Arbetsmarknaden

Kraven på jämlikhet på arbetsmarknaden har blivit allt intensivare, framför allt i betydelsen att män och kvinnor skall jämställas. Politisk jämställdhet mellan könen

fick vi 1922 men först 1979 antog riksdagen en lag om jämställdhet som innehåller inte endast förbud mot könsdiskriminering utan också bestämmelser om en rad aktiva åtgärder för jämställdhet, bl a att "främja en jämn fördelning mellan kvinnor och män i skilda typer av arbete och inom olika kategorier av arbetstagarer"; en betoning, således, av den mer kvantitativa aspekten. Redan i regeringsformens målsättningsstadganden fastslås att "den offentliga makten skall utövas med respekt för alla människors lika värde" och att "det allmänna skall tillförsäkra män och kvinnor lika rättigheter".

Vi har fått inte bara en jämställdhetslagstiftning utan också en delegation för jämställdhetsforskning, JämFo, och ett sekretariat för jämställdhetsfrågor (båda underställda arbetsmarknadsdepartementet). Vi har fått jämställdhetskommittéer och jämställdhetshandläggare och 1976, strax före regeringsskiftet, utfärdade den socialdemokratiska regeringen ett jämställdhetscirkulär, vari hävdades att en jämnare könsfördelning kan ge ökade möjligheter att ta till vara kvinnors och mäns olika erfarenheter från samhälle och arbetsliv. Naturligtvis har vi också en jämställdhetsombudsman, JämO, men när Stockholms socialdemokratiska kvinnodistrikt gick ut och krävde att jämställdhetsombudsmannen, som är en kvinna, hädanefter skall kallas Jämställdhetsombudet, tycktes man plötsligt förflyttad till den franska revolutionens mest högljudda dagar, då folket i jämlikhetens namn krävde att alla kyrkspiror som höjde sig över hustaken skulle kapas.

Allt detta jämställande har dock skett på mannens villkor, att kvinnor på alla områden skall få exakt samma rättigheter

som mannen har. Jämlikhet blir då ingenting annat än prestationslikhet, som träffande sagts. Och i en debattartikel i Aftonbladet (11.2.87) skrev chefen för arbetsmarknadsdepartementet att det grundläggande felet med jämställdhetspolitiken är målet: att kvinnorna skall in i mansvärlden. Anna-Greta Leijon hade då studerat en intern rapport i regeringskansliet, vilken var mycket kritisk mot jämställdhetsarbetet. Avskaffa jämställdhetspolitiken och ge oss i stället en kvinnopolitik! uppmanades hon.

Intressant nog återkom Anna-Greta Leijon till jämställdhetsfrågorna i riksdagens finansdebatt — på årets internationella kvinnodag den 8 mars — och anförde att av världens samlade arbetstimmar står kvinnorna för två tredjedelar men utgör hälften av arbetskraften och att deras inkomster utgör blott en tiondel av världens samlade inkomster. Ännu orättvisare sades förmögenhetsfördelningen i världen vara, där kvinnornas del uppgår till blott en hundradel — hur man nu har lyckats räkna ut detta.

—Det är långt kvar till jämställdhet och jämlikhet också i vårt eget land, fortsatte hon, där vi sades ha en mer uppdelad, mer segregerad arbetsmarknad än i många jämförbara länder. Kvinnorna dominerar fortfarande låglöneyrkena. Att kunna kombinera förvärvsarbetet med barnafödande och ett gott föräldraskap är och förblir en nyckel till jämställdheten i övrigt, vilket därmed ansågs motivera "en rejäl utbyggnad av föräldraförsäkringen". Hon hävdade också att "full sysselsättning är det främsta redskap vi har för jämlikhet och rättvisa" (a a , ss 31 och 33; se även Inga Persson-Tanimuras artikel "Är vi

jämställda nu?" — i *Tvärsnitt* 1988:1 — som nämner att den svenska jämställdhetslagen är mer tandlös än den amerikanska, vilket möjligen kan förklaras av vår konfliktundvikande kultur). Belysande är att även finansministern i samma debatt tog upp jämställdhetsfrågorna: "Rättvisan kräver att jämlikhet råder också i fråga om rätten till arbete. Alla som vill arbeta skall också få göra det", förklarade han (ss 47—48) och presterade ett oväntat argument för likalöneprincipen: "Med lika lön för lika arbete och små löneskillnader totalt, blir det lättare för dem vars företag kommer i kris att finna arbeten i ungefär samma löneläge som det man har" — ett ohållbart argument, då det tvärtom är så att ju mindre löneskillnaderna är, desto svårare blir det för den mindre kvalificerade arbetskraften att få arbete samtidigt som den mer kvalificerade söker sig till länder med klara löneskillnader.

Den motsatta uppfattningen tecknade Kjell-Olof Feldt på följande sätt: "Stora löneskillnader, svaga fackliga organisationer, låga skatter och små gemensamma åtaganden — det nyliberala framgångsreceptet" — och ställde detta påstådda recept mot vad socialdemokraterna tror på, att "människan är en i grunden solidarisk varelse, som drivs av sin önskan efter trygghet, kamratskap och personlig utveckling minst lika mycket som av jakten på pengar" (s 46). Därmed har den franska revolutionens beryktade paroll om frihet, jämlikhet och broderskap av socialdemokraterna tvåhundra år senare omformulerats till trygghet, jämställdhet och solidaritet!